

Eýranda 1953-nji ýylyň döwlet agdarlyşygyny gurnan iňlis jansyzy

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 январа, 2025

Eýranda 1953-nji ýylyň döwlet agdarlyşygyny gurnan iňlis jansyzy EÝRANDA 1953-nji ÝYLYŇ DÖWLET AGDARLYŞYGYNY GURNAN IŇLIS JANSYZY

Norman Darbişir terbiýeli maşgalada önüp-ösüpdi, emma onuň çalt uýgunlaşma we dil öwrenme ukyby täsirli aragatnaşyk toruny gurnagyna we Eýranyň premýer-ministriniň wezipeden pyzylmagyna ýardam etdi.

Musaddyk hökümetiniň 1952-nji ýylyň 22-nji oktýabrynda Eýrandaky iňlis ilçihanasyny ýapmagynyň yzyndan Norman Darbişiriň (gara äýnekli) kärdeşleri bilen birlikde ýurtdan çykyp gitjek bolup ýörkä düşürülen fotosuraty («National

[Security Archive» saýty\)](#)

Ýetmiş ýyl öň halk tarapyndan saýlanan premýer-ministri agdarmak üçin guralan amerikan-iňlis döwlet agdarlyşygy şowsuzlyga uçrandan soň Eýranyň syýasy durnuklylygy bozulmazdan dowam etdi.

ABŞ-nyň MRU-si (CIA) operasiýasyny togtatmaga taýýardy, emma 28 ýaşly iňlis kontrrazwedkaçysy operasiýany soňlamagyň keýine tutdy.

«The Guardian» gazetinde çap edilen habarda Norman Darbişir hakda aýdyldy. Habar Darbişiriň Birleşen Korollyk (BK) tarapyndan Eýrandan işledilýän nebit ýatagyny halk eýeçiligine geçirip meşhurlyk gazanan Muhammet Musaddygy agdaran we şany Tährana dolap getiren agdarlyşykdaky oýnan rolunyň üstünde durup geçdi.

1953-nji ýylda Musaddygyň agdarylmagy bilen BK az wagtlaýynam bolsa bähbitlerini dikeltdi, emma şa «ýigrenilýän diktatora» öwrülip, 1979-njy ýylyň Ýslam Rewolýusiýasynyň we Eýran bilen Günbataryň arasynda şol wagtdan bäri dowam edip gelen duşmançylygyň öňüni açdy.

Habarda berilen maglumatnamada Darbişiriň BK-yň demirgazygynda salyhatly maşgalada önüp-ösendigini we onuň kakasynyň Uganda larýokçy bolup işländigini bolandygyny ýazýar.

Darbişir Ikinji jahan urşunyň turmagyndan soň goşunyň hataryna girdi we Ýörite Harby-howa güýçlerinde gulluk etdi. Pars dili bilen birlikde birnäçe dilleri bilýändigini üçin 1943-nji ýylda Angliýa we Sowet Soýuzy tarapyndan basylyp alynan Eýrana ugradyldy. Oňa berilen tabşyryk nemesleri nebit ýataklaryndan daşlaşdyrmak we Gündogar frontunda logistik liniýalaryny açyk tutmakdy.

Darbişiriň Tährandaky üçýarym ýyllyk harby gullugynyň birinji ýarymynda aragatnaşyk torlaryny gurmaga başlandygy aýdylýar.

1951-nji ýylda Musaddyk premýer-ministr boldy we iňlis-eýran nebit kompaniýasyny döwlet eýeçiligine geçirip, şondan soňky ýyl iňlis diplomatlaryny ýurtdan çykardy. Bu ýagdaý Londony ondan dynmagyň meýilnamasyny işläp düzmäge iterdi. Darbişire we onuň kömekçisine premýer-ministri agdarmak üçin «Operasyon Boot» atly meýilnamany taýýarlamak tabşyrylypdyr. Emma

amerikanlaryň Duaýt Eýzenhauseriň prezidentliginden soň 1953-nji ýylyň ýazynda operasiýa gatnaşmagynyň yzyndan meýilnamanyň ady üýtgedilip «Operasyon Ajax» edilýär. Emma meýilnama umuman alanda öňküligine galdyrylýar.

15-nji awgustda döwlet agdarlyşygy başlanda işler göz açyp-ýumasy salym tizlikde bolup geçipdir. Agdarlyşyga gatnaşýan käbir harby gullukçylar herekete geçmändir. Şa howsala düşüpdür we kiçijik uçaryň biline depip Bagdada gaçypdyr. Waşington şobada meýilnamadan el çekmäge taýýardygyňy mälim edipdir. Emma Darbişir yza çekilmegi ret edipdir, gaýtam munuň ýerine birgiden adam bilen aragatnaşyk açypdyr we köp sanly hakynatutma adamy Musaddygyň tarapdarlarynyň we «Tudeh» partiýasyndaky kommunist ýaranlarynyň üstüne çozmak üçin Tähranyň köçelerine sürüpdür. Munuň özi şany goldamak babatda höwessiz ofiserleri aýaga galdyrmak üçin ýeterlik bolupdyr.

Döwlet agdarlyşygynyň şowlamagy Darbişiri iňlis kontrrazwedkasynyň altyn perzendine öwürüpdür we biraz wagtdan soň onuň geçisi hasam daga ýaýrapdyr. Ol Tähranda London bilen şanyň arasynda aragatnaşygy ýola goýma işini alyp barypdyr we Eýranyň paýtagtynyň demirgazygyndaky uly jaýda keýpi-sapa sürüp ýaşapdyr.

Emma onuň aýaly (alty çagany dogran) Elbrus daglarynda gezim edip ýörkä awtoulag heläkçiliginde ölenden soň maşgala durmuşy dargapdyr. Awtoawariýa bolup geçende özi sowet serhedine golaý iňlis elektron diňleme merkezinde bolansoň, diri galypdyr. Iki ýyldan soň Darbişir kontrrazwedka gullugynda işleýän ýaş gyz Wirjiniýa Fell bilen gezmäge başlapdyr. 1966-njy ýylyň aprel aýynda oňa öýlenipdir. Toýlary ilçihananyň jaýynda bolupdyr we çykdaýylary iňlis kontrrazwedkasy tarapyndan tölenipdir.

Wagtyň geçmegi bilen Darbişiriň özüni alyp barşy ynjalykdan gaçyryp başlaýar, ol süpük alkaşa öwürülip edýän hereketlerine hiç hili jogap berip bilmändir.

Maşgalanyň 1975-nji ýylda Angliýa gaýdyp barmagyndan az wagt geçenden soň är-aýal aýrylyşýar we soňky ýyllarda Darbişiriň karýerasy dargaýar.

Ol şonda-da ýene ýokaryk dyrmaşmak üçin dyrjaşypdyr, ýöne «spirtli içgileri çakdanaşa köp içip» göze düşensoň, at-

owazasy oňa kömek etmändir we 1979-njy ýylda öz arzazy bilen işinden boşadylypdyr.

Darbişir 1993-nji ýylyň iýun aýynda öýüniň öňünde bag çyrpyp ýörkä infarkt geçirip aradan çykypdyr.

Soňky ýoluna ugradyş çäresi sekiz çagasynyň başynyň jemlenen seýrek pursatlarynyň biri bolupdyr. (Wirjiniýa Fell bilen nikalaşandan soň iki gyzy bolupdyr).

«The Guardian» maglumatnamany şeýle sözler bilen jemleýär:

«Şanyň agdarylmagyndan we Eýrandaky Ýslam Rewolýusiýasyndan soňra 1953-nji ýylyň döwlet agdarlyşygy öňküsi ýaly ullakan üstünlik bolup görünmeýär. Emma Darbişiriň bu boýunça pikirini üýtgedendigi barada hiç hili subutnama ýok».

1985-nji ýylda alynan seýrek interwýuda Norman Darbişir eger Musaddygyň häkimiýet başynda galmagyna ýol berilen bolsa, ahyrynda kommunistleriň hökümeti ele saljagyny we «bu ýagdaýda Russiýanyň elmydama ymtylyp gelen Pars aýlagynyň portlaryna baryp ýetjekdigini» berk nygtapdyr.

Internet maglumatlary esasynda taýýarlan Guwanç MÄMILIÝEW.
Taryhy makalalar